

EWOLUCJA DZIAŁALNOŚCI AGROTURYSTYCZNEJ W POLSCE I TYPOLOGIA WIEJSKICH GOSPODARSTW TURYSTYCZNYCH

Jan Zawadka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. W opracowaniu ukazano agroturystykę na tle współczesnych tendencji w rozwoju turystyki. Przedstawiono genezę i etapy rozwoju agroturystyki w Polsce wraz z zaznaczeniem charakterystycznych dla poszczególnych etapów cech. Dokonano typologii wiejskich gospodarstw turystycznych ze szczególnym uwzględnieniem ich związku z działalnością rolniczą. Podkreślono kierunki ewolucji działalności agroturystycznej w Polsce.

Słowa kluczowe: agroturystyka, ekoagroturystyka, turystyka alternatywna, działalność agroturystyczna, stowarzyszenie agroturystyczne, typologia gospodarstw agroturystycznych

WSTĘP

Agroturystyka jako forma wypoczynku i rekreacji organizowana przez rolników i ich rodziny zyskuje w Polsce, podobnie jak w innych krajach, coraz większe uznanie. Jej genezy należy doszukiwać się w bogatych tradycjach letniskowych wielu wsi polskich sięgających XIX wieku. Wyjazdy na letniska, traktowane początkowo przez bogatych mieszczan jako wymóg z tytułu zajmowanych przez nich pozycji społecznych, z czasem poszerzyły się o nową kategorię turystów, tj. inteligencję miejską udającą się w celach wypoczynkowych na wieś i korzystającą najczęściej z zakwaterowania u rolników, by na początku lat 90. ubiegłego stulecia przekształcić się w ich nową zorganizowaną formę – agroturystykę. Współcześnie agroturystyka traktowana jest jako jedna z form turystyki alternatywnej, a zarazem jako jeden z rodzajów pozarolniczej aktywności gospodarczej właścicieli gospodarstw rolnych. Obserwacja praktyki oraz badania prowadzone w różnych ośrodkach naukowych upoważniają do stwierdzenia, iż następuje ewolucja tej formy turystyki, dotycząca głównie jej organizacji oraz skali, rodzajów i jakości oferty

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Jan Zawadka, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: jan_zawadka@sggw.pl.

agroturystycznej, a także ukształtowania się na jej bazie innych form turystyki na obszarach wiejskich.

W opracowaniu wykorzystano wybrane pozycje literatury, dane statystyki krajowej i regionalnej oraz własne badania empiryczne prowadzone na terenie 12 gmin wiejskich województwa lubelskiego wśród 81 właścicieli gospodarstw agroturystycznych i 218 turystów korzystających z usług oferowanych przez te gospodarstwa.

AGROTURYSTYKA NA TLE WSPÓŁCZESNYCH TENDENCJI W TURYSTYCE

W XX wieku światowa turystyka, stymulowana bodźcami ekonomicznymi, stała się zjawiskiem masowym i jednocześnie tematem dyskusji nad jej pozytywnymi i negatywnymi skutkami gospodarczo-społecznymi. Obecne potrzeby i preferencje turystów oraz ich zainteresowanie „realnym światem” ukształtowały jednak nowe trendy w strukturze motywacji i celów wyjazdów turystycznych. Następuje odwrót od turystyki masowej ku turystyce indywidualnej oraz niestandardowym imprezom. W efekcie zmiany w popycie i podaży turystycznej zmiernają m.in. w następujących kierunkach [Alejziak, Biliński 2003]:

- wyjazdów z elementami edukacji i uczestnictwem w wydarzeniach lokalnych, aktywności sportowej, uwzględniających aspekty zdrowotne,
- zainteresowania turystyką alternatywną,
- zainteresowania ekoturystyką w kontekście jakości środowiska, jak i warunków świadczonych usług (ekologiczne ogrzewanie, zdrowa żywność, recykling itd.),
- zainteresowania turystyką na terenach wiejskich, w tym agroturystyką,
- jakości, autentyczności i różnorodności,
- rosnącego znaczenia aspektów środowiskowych przy wyborze kierunków podróży.

Światowa Organizacja Turystyki, wychodząc naprzeciw zarówno oczekiwaniom turystów, jak i koniecznym przeobrażeniom w gospodarce turystycznej wynikającym z założeń Agendy 21, opracowała projekt zrównoważonego rozwoju turystyki. Przyjęto koncepcję rozwoju przyczyniającego się do poprawy jakości życia usługodawców, możliwie najlepiej zaspokajającego potrzeby turystów oraz utrzymującego jakość środowiska¹.

Przyszłość światowej turystyki tkwi w zrównoważonym jej rozwoju. Dotyczy to zarówno turystyki masowej, jak i alternatywnej. To w turystyce alternatywnej i jej wąskich nurtach, takich jak turystyka wiejska, agroturystyka i ekoturystyka, zasady przyjęte w założeniach zrównoważonego rozwoju znajdują szybciej i łatwiej zastosowanie.

Główną ideą turystyki alternatywnej jest kontakt z ludnością miejscowości recepcyjnej. Jest to efektem dążenia turystów do poznania historii, kultury i gospodarki odwiedzanej.

¹W 1992 r. na Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” przyjęto globalny program działań na XXI wiek zwany Agendą 21. Zadeklarowano wówczas nowe podejście do polityki gospodarczej świata zgodne z założeniami zrównoważonego rozwoju. W rozdziale 7 Agendy 21: Promowanie trwałego i zrównoważonego rozwoju osiedli ludzkich, zapisano, że należy propagować zdrowe środowisko i odpowiednie kulturowo programy turystyczne jako strategię trwałego i zrównoważonego rozwoju osiedli miejskich i wiejskich oraz jako metody decentralizacji rozwoju miejskiego i zmniejszania rozbieżności między regionami.

nego kraju czy regionu, a także sposobu życia jego mieszkańców. Trzeba zaznaczyć, że bardzo istotnymi kwestiami są tutaj zaspokajanie potrzeb różnych grup ludności, troska o interesy mieszkańców, ochrona wartości rodzimej kultury odwiedzanych zbiorowości, a także środowiska przyrodniczego. Inną charakterystyczną cechą turystyki alternatywnej jest stosunkowo wysoki stopień trudności jej uprawiania. W przeciwieństwie do turystyki masowej, która zaspokaja głównie potrzeby relaksu i wypoczynku przy wykorzystaniu często komfortowych hoteli i urządzeń towarzyszących, nie wymagając trudu i wysiłku, turystyka alternatywna wymaga od swoich zwolenników wysiłku fizycznego i umysłowego, co często upodabnia ją do turystyki kwalifikowanej.

Uogólniając przedstawione wyżej pewne cechy turystyki alternatywnej, można ją określić następująco: Turystyka alternatywna jest to próba znalezienia i upowszechnienia rozsądnych, innych możliwości, odmiennych w stosunku do przeważających dotychczas szablonowych form turystyki masowej, zawierającej wiele dysfunkcji. Jest to turystyka oparta na motywach krajoznawczych, uprawiana w małych, często nieformalnych grupach, także indywidualna, turystyka trudna, wymagająca gruntownego przygotowania, odporności psychicznej, wysiłku umysłowego i nierzadko fizycznego [Gaworecki 2003].

Zaznaczające się pod koniec XX wieku tendencje w turystyce światowej od kilkunastu lat występują również w Polsce. Turystyka alternatywna, w tym turystyka wiejska, zyskuje liczne grono zwolenników poszukujących następujących form i możliwości w tej dziedzinie [Majewski i Lane 2003]:

- spędzania urlopu z dala od głównych ośrodków turystycznych i preferowania niezależnych form wakacji,
- różnych rodzajów wypoczynku oraz warunków do rozwijania specjalistycznych zainteresowań, oferowanych na terenach wiejskich,
- indywidualnego, niezależnego podróżowania w celu odkrywania dotychczas nieznanych okolic i obiektów.

Biorąc pod uwagę wyżej wymienione cechy, jakie powinna spełniać turystyka alternatywna, można zaliczyć do niej kilka rodzajów turystyki, które zaprezentowano na rysunku 1.

Agroturystyka jako jedna z form turystyki alternatywnej odpowiada wielu jej priorytetom, takim m.in., jak: podtrzymywanie dobrobytu lokalnych mieszkańców, korzystanie z już istniejącej bazy noclegowej i dostarczanie turystom zdrowych posiłków z miejscowych produktów rolnych. Jest ona okazją dla przyjezdnych do dokładnego poznania środowiska wiejskiego, jego rdzennej kultury, tradycji, obyczajów, a czasem nawet zapomnianych i niekultywowanych gdzie indziej obrzędów. Często też właściciele gospodarstw agroturystycznych wykazują dużą wrażliwość na sprawy ochrony przyrody, wpływając postawą i poglądami na zachowanie i sposób bycia odwiedzających ich turystów, wzbogacając również, dzięki kontaktom z przyjezdnymi, własną sferę kulturową.

Dodatkowo turystyka wiejska i agroturystyka, pod warunkiem dostosowania swojej oferty do szczególnych wymagań, może stanowić doskonałą bazę do rozwoju innych form turystyki alternatywnej – turystyki kulturowej, ekoturystyki oraz wielu form turystyki kwalifikowanej.

Rys. 1. Rodzaje turystyki alternatywnej
 Fig. 1. The types of alternative tourism
 Źródło: Opracowanie własne.
 Source: Author's elaboration.

ETAPY ROZWOJU AGROTURYSTYKI W POLSCE I ICH CHARAKTERYSTYCZNE CECHY

Dwudziestoletni okres funkcjonowania agroturystyki jako zorganizowanej formy wypoczynku na obszarach wiejskich pozwala na wyodrębnienie kilku etapów jej rozwoju, różniących się: siłą związku z gospodarstwem rolnym, zakresem i jakością świadczonych usług oraz zaangażowaniem różnych podmiotów w jej rozwój.

Pierwszy etap rozwoju agroturystyki to początek lat 90. To okres zdobywania pierwszych doświadczeń, przełamywania oporów natury psychicznej wobec nowego przedsięwzięcia i otwarcia się na przybyszów z zewnątrz – turystów (szczególnie we wsiach nieposiadających tradycji letniskowych). W pierwszych latach tego okresu rozwój agroturystyki dokonywał się w dużej mierze w sposób żywiołowy, a zakres oferty agroturystycznej ograniczał się najczęściej do noclegu i wyżywienia. Urządzenie bazy noclegowej następowało często na podstawie własnych wyobrażeń o tym, czego potrzebuje turysta, czyli metodą prób i błędów [Perepeczko 2004]. W okresie tym szczególną rolę w rozwoju agroturystyki odegrało doradztwo rolnicze przez: popularyzowanie jej idei, inspirowanie rolników i ich rodzin do podejmowania działalności agroturystycznej, przełamywanie oporów natury psychicznej, pomoc w rozwiązywaniu problemów oraz działalność edukacyjną. Doradztwu rolniczemu przypisać należy prowadzenie na szeroką skalę akcji informacyjnej, a także kompleksowych szkoleń – najpierw doradców i nauczycieli szkół rolniczych, później samych potencjalnych usługodawców – mieszkańców wsi przygotowujących się do rozpoczęcia działalności agroturystycznej. Inspirującym działaniem w tym zakresie było pokazywanie wzorców z krajów Europy Zachodniej. Ogromne znaczenie miała również działalność w zakresie wydawnictw promocyjnych, jak również organizacji pierwszych samodzielnych targów i giełd turystycznych oraz pośrednictwo w sprzedaży ofert wypoczynku w gospodarstwach agroturystycznych.

Dostrzegając możliwości załagodzenia pogłębiającej się sytuacji kryzysowej sektora rolniczego przez turystykę, do akcji jej popularyzowania na terenach wiejskich od początku lat 90. włączyło się także Ministerstwo Rolnictwa, którego zasługą było prawne uregulowanie prowadzenia działalności agroturystycznej oraz uruchamianie różnych linii kredytowych na tego typu działalność [Wojciechowska 2006].

Wpływ na popularyzowanie turystyki wiejskiej w tamtym czasie miał również resort turystyki, czyli ówczesny Urząd Kultury Fizycznej i Turystyki (UKFiT), którego działalność w tym zakresie skierowana była (na skutek braku możliwości bezpośredniego kontaktu z rolnikami) przede wszystkim do samorządu terytorialnego i skupiała się głównie na wydawaniu broszur, poradników i folderów informacyjnych promujących agroturystykę. Z kolei zainteresowanie problematyką agroturystyki prasy, radia i telewizji rozbudziło u mieszkańców miast potrzebę aktywnego wypoczynku w naturalnym, wiejskim środowisku.

Dzięki dużemu zainteresowaniu działalnością agroturystyczną w okresie tym zaczęły powstawać pierwsze branżowe stowarzyszenia, jak np.: Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna (1991), Turystyczny Związek Gmin Świętokrzyskich (1991), Gdańskie Stowarzyszenie Agroturystyki (1993), Warmińsko-Mazurskie Stowarzyszenie Agroturystyczne (1993) [Wojciechowska 1996].

Drugi etap rozwoju agroturystyki rozpoczął się w połowie lat 90. Charakterystycznymi cechami tego etapu były odczuwanie potrzeby integrowania wysiłków i zrzeszanie się wiejskich kwaterodawców, a także dążenie do podniesienia jakości świadczonych usług. I chociaż przywództwo ideowe, merytoryczne i organizacyjne w dalszym ciągu pozostawało przy ośrodkach doradztwa rolniczego, to w tym czasie ukształtował się samorząd gospodarczy reprezentowany przez stowarzyszenia agroturystyczne. Omawiany okres to czas wzmożonego powstawania regionalnych stowarzyszeń agroturystycznych – w 1994 r. powstały 4 regionalne stowarzyszenia, a w 1995 r. – 13. W sumie w kraju działało ich w tym czasie około 23 [Kmita, Strzembicki 1997]. Znaczący wpływ na powstawanie i efektywność rozwoju stowarzyszeń oraz rozpoczynanie działalności agroturystycznej przez właścicieli gospodarstw rolnych miał UKFiT, głównie poprzez ofertę funduszu Unii Europejskiej programu PHARE – Tourin I oraz II, w wyniku którego zrealizowano projekt pod nazwą „Rozwój turystyki na terenach wiejskich i zalesionych”. W 1997 r. w ramach strategii rozwoju „Krajowego produktu turystycznego”, opracowanej w ramach programu TOURIN I, turystyka wiejska została określona przez zagranicznych ekspertów jako jeden z pięciu markowych produktów turystycznych Polski. Dostrzeżono jej konkurencyjność na rynkach międzynarodowych.

Ważnym momentem w rozwoju agroturystyki było powstanie w 1996 r. Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne”. Powołanie federacji jako reprezentanta regionalnych stowarzyszeń na szczeblu krajowym wpłynęło zasadniczo na kształt struktury organizacyjnej agroturystyki nadając jej priorytetową rolę, wzmocnioną wówczas możliwościami uczestnictwa w różnych programach Unii Europejskiej, m.in. TOURIN II i III. Zapoczątkowana przez federację kategoryzacja kwater agroturystycznych przyczyniła się do podniesienia jakości świadczonych usług. Okres ten charakteryzował się dalszym dynamicznym wzrostem liczby gospodarstw agroturystycznych. Według danych Instytutu Turystyki, w 2000 r. funkcjonowało w kraju 4,8 tys. gospodarstw agroturystycznych z ponad czterdziestoma tysiącami miejsc noclegowych [Liegienis 2002].

Rok 2000 to początek *trzeciego etapu* w rozwoju agroturystyki. Zmieniła się wówczas organizacja turystyki w Polsce. Od 1 stycznia 2000 r. zaczęła funkcjonować Polska Organizacja Turystyczna. Następnie zostały powołane w formie stowarzyszeń regionalne i lokalne organizacje turystyczne (ROT i LOT). Na szczeblu właściwego ministerstwa powołano natomiast Departament Turystyki. Zmiany te przyczyniły się do rozbudowania struktury organizacyjnej agroturystyki, zwiększyły liczbę jej podmiotów oraz relacje między nimi. W okresie tym znamieny był fakt powstawania regionalnych stowarzyszeń agroturystycznych nienależących do Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „GG”, lecz pozostających w samodzielnych orbitach działania, ewentualnie organizacji turystycznych typu ROT lub LOT. Przykładem potwierdzającym to zjawisko może być województwo łódzkie, w którym w latach 2003–2005 funkcjonowało 7 stowarzyszeń agroturystycznych, z tego żadne nie należało do federacji. Kolejną cechą tego okresu jest powstawanie związków stowarzyszeń oraz wojewódzkich federacji. Za przykład może posłużyć Lubelski Związek Stowarzyszeń Agroturystycznych, prowadzący na zlecenie federacji stronę internetową www.agroturystyka.pl, utworzony przez 10 stowarzyszeń oraz Świętokrzyska Federacja Agroturystyki i Turystyki Wiejskiej (2002 r.) skupiająca 12 stowarzyszeń i lokalnych instytucji. W 2004 r. została powołana w województwie mazowieckim pierwsza izba branżowa o nazwie Polska Izba Agroturystyki.

Charakterystyczne dla tego etapu były również zmiany w funkcjonowaniu podmiotów bezpośrednio zaangażowanych w działalność agroturystyczną, tj. gospodarstw agroturystycznych. O ile w początkowym okresie działalność agroturystyczna towarzyszyła działalności rolniczej w gospodarstwach agroturystycznych, to na tym etapie coraz częściej zaczęły pojawiać się pod szyldem „agroturystyka” również podmioty nieprowadzące produkcji rolniczej. Zjawisko to, chociaż sprzeczne z założeniami ideowymi agroturystyki, daje się zauważyć także współcześnie. Do pozytywnych inicjatyw należało podejmowanie działalności ekoagroturystycznej przez coraz liczniej powstające gospodarstwa ekologiczne. Kolejną cechą tego etapu było dalsze dążenie do podnoszenia jakości świadczonych usług oraz wzbogacania i różnicowania oferty turystycznej. W omawianym okresie dały się również zauważyć pewne przejawy specjalizacji gospodarstw agroturystycznych, czego przykładem może być nastawienie na hodowlę koni i świadczenie usług jeździeckich czy usług w zakresie hipoterapii. Inną interesującą inicjatywą było pojawienie się tzw. gospodarstw edukacyjnych, przyjmujących dzieci i młodzież w ramach „zielonych szkół”. Było to przejawem marketingowego podejścia i świadczyło o umiejętnościach rozpoznania rynku i wykorzystania nisz rynkowych. Można więc przyjąć, iż marketingowe podejście i coraz większy profesjonalizm wiejskich usługodawców były jednymi z ważnych cech omawianego etapu. Na tym etapie coraz częściej zaczęto podnosić też zagadnienie innowacyjności produktu agroturystycznego. Innowacyjność produktu agroturystycznego czy szerzej innowacyjność w turystyce wiejskiej szczególnie ujawnia się w kolejnym etapie, trwającym po dzień dzisiejszy.

W początkowych etapach rozwoju agroturystyka stanowiła główny trzon turystyki wiejskiej, często wręcz była z nią utożsamiana. W ostatnich latach, wraz z rozszerzaniem się ofert wypoczynku na wsi proponowanych przez inne podmioty świadczące usługi turystyczne, jej znaczenie w całokształcie szeroko rozumianej turystyki wiejskiej ulega zmniejszeniu. Nie można jednakże zgodzić się ze stwierdzeniami niektórych specjali-

stów, iż „typowa agroturystyka to przeszłość”². Wprawdzie oczekiwania i wymagania turystów dotyczące zakresu i standardu usług rosną, ale rosnącym wymaganiom stara się sprostać większość właścicieli gospodarstw agroturystycznych. Należy pamiętać też o tym, iż oferta agroturystyczna nie jest kierowana do turystów o snobistycznych często upodobaniach, wymagających komfortu i luksusu, ale do określonych segmentów rynku, takich m.in. jak rodziny z małymi dziećmi czy osoby starsze wiekiem, pragnące wypocząć w ciszy i spokoju w bezpośrednim kontakcie z przyrodą, osób niepełnosprawnych (to wymaga jednakże dostosowania budynku i jego obejścia do potrzeb tych osób), osób pragnących aktywnie spędzić czas wolny.

Początki *czwartego etapu* w rozwoju turystyki wiejskiej/agroturystyki w Polsce związane były z Działaniem 2.7. „Pilotażowego Programu Leader+” mającego na celu pobudzenie aktywności środowisk lokalnych i ich zaangażowanie w tworzenie oraz realizację lokalnych strategii rozwoju obszarów wiejskich. Wtedy to właśnie zaczęły powstawać, jako beneficjenci Schematu II Pilotażowego Programu Leader+ lokalne grupy działania (LGD), tj. związki partnerów publicznych i prywatnych tworzących wspólnie strategie i podejmujących nowatorskie działania na rzecz rozwoju lokalnego obszaru wiejskiego. Na początku 2010 r. było w Polsce 149 lokalnych grup działania. W statutach prawie wszystkich grup jako jeden z kierunków działania została wymieniona turystyka wiejska/agroturystyka.

Jednym z przejawów innowacyjności w zakresie organizacji turystyki wiejskiej mającym na celu ożywienie gospodarki są wioski tematyczne. Ich rozwój na zachodzie Europy ma już długą tradycję, w Polsce są one jednak ciągle mało znane. Pierwsze tego typu przedsięwzięcie pojawiło się co prawda już w 2001 r. we wsi Sierakowo Sławieńskie³ w województwie zachodniopomorskim, jednak ich rozwój nastąpił dopiero kilka lat później. Pod koniec 2009 r. istniało w Polsce już kilkanaście tego typu wsi, których pomysły na rozwój był oryginalny, niespotykany, jedyny często w swoim rodzaju. Przykładami tego typu przedsięwzięć w Polsce są m.in.: Sierakowo Sławieńskie – „Wieś Hobbitów”, Wylatowo – „Wioska UFO”, Dąbrowa – „Wioska Zdrowego Życia”, Iwęcino – „Wioska Końca Świata”, Paproty – „Wioska Labiryntów i Źródeł” czy Podgórci – „Kraina Bajek i Rowerów”. Tworzenie wsi tematycznej dotyczy całej wsi i pobudza aktywność jej mieszkańców [Idziak 2008]. Jednakże wielu autorów (m.in.: B. Lane, J. Majewski, B. Perepeczek) wątpi, czy tego typu przedsięwzięcia można zaliczyć do turystyki wiejskiej [Majewski 2009].

Kolejną inicjatywą o charakterze innowacyjnym, która pojawiła się w czwartej fazie rozwoju turystyki wiejskiej/agroturystyki, jest powstawanie klastrów turystycznych, stwarzających dogodne warunki szczególnie dla małych podmiotów (do takich podmiotów zaliczamy gospodarstwa agroturystyczne), których potencjał rozwojowy jest ograniczony. Z reguły korzystają one ze wspólnej bazy wiedzy i umiejętności, dzielą się nią i przyczyniają do jej rozszerzenia, wzajemnie udostępniają sobie niewykorzystane moce usługowe, a także w sposób domyślny lub jawny wzajemnie sprawdzają jakość usług

---

²Wypowiedź dr. K. Łopacińskiego – dyrektora Instytutu Turystyki dla „Rzeczpospolitej”. „Rzeczpospolita” nr 157 z 8 lipca 2010 r.

³Należy przypomnieć, że Sierakowo Sławieńskie za przeobrażenie się w bajkową wioskę hobbitów zwyciężyło w 2004 r. w europejskim konkursie Europejska Nagroda Odnowy Wsi.

i produktów. Pierwszym klastrem turystycznym w Polsce był „Beskidzka 5”, w skład którego weszło w 2005 r. 5 gmin powiatu cieszyńskiego z Ustroniem na czele. W 2009 r. w zakresie turystyki działało w Polsce już kilkanaście klastrów, których przykładami są m.in.: „Kultura Lubelszczyzny”, „Słońce Regionu”, „Kryształ Europy”, dalsze są w fazie inicjatywnej lub projektowej [Staszewska 2009]. Przykładem klastra strictly agroturystycznego jest „Klaster Okopski”, zainicjowany przez społeczność wiejską wsi Okopy na Podlasiu w 2007 r. [Roman 2009]. W świecie koncepcja klastrów jest znana od dawna, w Polsce jest ona jednakże nową i mało jeszcze spopularyzowaną formą współdziałania w turystyce. Do jej upowszechniania przyczyniają się m.in. programy Unii Europejskiej, popierające rozwój regionalny, w ramach których podmioty tworzące sieciowe powiązania uzyskują konkretne wsparcie finansowe.

W niniejszym podrozdziale zasygnalizowano tylko najważniejsze zdaniem autora zmiany, jakie towarzyszyły rozwojowi agroturystyki i szerzej turystyki wiejskiej. Wydaje się, iż tematyka organizowanych w ostatnich latach sympozjów agroturystycznych „Od pojedynczych działań do kompleksowej strategii” czy „Marka wiejskiego produktu turystycznego” najlepiej oddaje tendencje zmian dokonujących się w rozwoju agroturystyki/turystyki wiejskiej w Polsce.

TYOLOGIA WIEJSKICH GOSPODARSTW TURYSTYCZNYCH

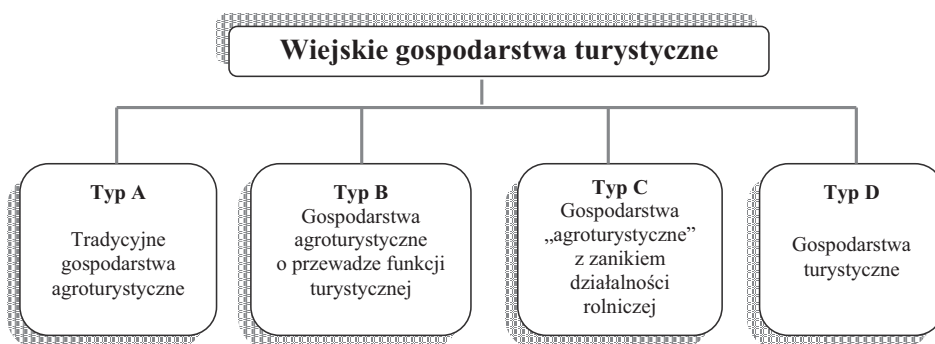
Działalność agroturystyczna na Lubelszczyźnie upowszechniła się i jest rozwijana podobnie jak w innych regionach kraju od połowy lat 90. XX wieku⁴. Świadczyć może o tym fakt, że zaledwie 4,9% badanych kwater funkcjonować zaczęło przed 1995 r. Początkowo były to gospodarstwa rolne, których właścicielom goszczenie turystów dawało możliwość uzyskania dodatkowych dochodów. Znaczna część z nich działa w takiej formie do dziś. W czasie kilkunastoletniego okresu rozwoju agroturystyki, zarówno na terenach wiejskich województwa lubelskiego, jak i całego kraju zaszły jednak pewne zmiany wśród gospodarstw świadczących tego typu usługi. Wyniki badań upoważniają do podjęcia próby dokonania typologii funkcjonujących wiejskich gospodarstw turystycznych. Typologia ta może być dokonana z uwzględnieniem różnych kryteriów podziału. Jednym z ważnych kryteriów jest związek działalności turystycznej z gospodarstwem rolnym. Wyniki przeprowadzonych badań dały podstawy do wyróżnienia 4 typów wiejskich gospodarstw turystycznych, zaprezentowanych na rysunku 2, wyszczególnionych na podstawie ich związku z działalnością rolniczą⁵.

Typ A, czyli tradycyjne gospodarstwa agroturystyczne, to gospodarstwa rolne, dla których działalność rolnicza była funkcją dominującą, a dochody z niej przewyższały te

⁴W niniejszym podrozdziale zaprezentowano wyniki badań przeprowadzonych z udziałem 81 właścicieli gospodarstw agroturystycznych w województwie lubelskim w 2009 r.

⁵Próbie typologii wiejskich gospodarstw turystycznych ze względu na związek z działalnością rolniczą podejmowali także inni autorzy, m.in. K. Mysiak w rozprawie doktorskiej pt. „Agroturystyka w rozwoju gospodarczo-społecznym obszarów wiejskich województwa pomorskiego” pod kierunkiem prof. J. Sikory. Autorka wyszczególniła: tradycyjne gospodarstwa rolne, specjalistyczne gospodarstwa rolne oraz gospodarstwa turystyczne, które są tożsame z wyszczególnionymi w omawianej typologii gospodarstwami agroturystycznymi z zanikiem działalności rolniczej.

Rys. 2. Typy wiejskich gospodarstw turystycznych ze względu na związek z działalnością rolniczą
 Fig. 2. Types of rural tourism farms regarding agricultural activity

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Author's elaboration.

uzyskiwane ze świadczenia usług agroturystycznych, które stanowiły jedynie dodatkowe źródło dochodu. Spośród badanych gospodarstw do grupy tej zakwalifikowano 38,3%.

Typ B to gospodarstwa agroturystyczne również prowadzące działalność rolniczą. Dochody uzyskiwane z tego tytułu były jednak mniejsze od pozyskiwanych dzięki obecności turystów. W badanej populacji gospodarstw tego typu było 34,5%. Działalność rolnicza w ich przypadku prowadzona była często na rzecz uatrakcyjnienia oferty turystycznej za sprawą obecności zwierząt gospodarskich (np. jazda konna, przydomowe zoo) oraz możliwości uczestniczenia w tradycyjnych pracach polowych, a także na potrzeby związane z zapewnieniem przyjezdnym wysokiej jakości posiłków przyrządzanych z produktów pochodzących z własnego gospodarstwa.

Typ C to grupa gospodarstw, „o których rolniczej przeszłości stanowi jedynie położenie i architektura”. Ich właściciele nadal świadczą jednak swoje usługi pod szyldem agroturystyki. Mowa tu o 21,0% gospodarstw, których właściciele z biegiem lat zarzucili działalność rolniczą, czego dowodem są niewykorzystywane zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem budynki gospodarskie. Przedstawicielami tej grupy były w zdecydowanej większości mieszkające samotnie lub ze współmałżonkiem osoby starsze, których głównym źródłem utrzymania była emerytura lub renta, a działalność turystyczna bardziej niż dla zysku prowadzona była celem wypełnienia czasu wolnego oraz kontaktu z innymi ludźmi. Z przeprowadzonych badań wynika, że w kwaterach prowadzonych przez takie osoby liczebność gości w ciągu roku była niewielka, natomiast średnia długość pobytu turystów stosunkowo największa, podobnie jak odsetek stałych klientów. Poza osobami w podeszłym wieku, usługi turystyczne w gospodarstwach, które rolnicze wykorzystanie swoich zasobów miały już za sobą, były niejednokrotnie osoby stosunkowo młode, które odziedziczywszy po przodkach gospodarstwo rolne, świadome jego nierentowności spowodowanej brakiem określonej specjalizacji, przystosowania technicznego oraz niewystarczającego areału upraw i wyposażenia w park maszynowy, nie wszczęły produkcji rolnej.

Do typu D zaklasyfikowano gospodarstwa, które nawet w przeszłości nie miały nie wspólnego z rolnictwem. 6,2% badanych podmiotów świadczących usługi turystyczne

z przedrostkiem agro- wiązało jedynie to, że zlokalizowane były na obszarach wiejskich. Były to domy lub obiekty przypominające formą ośrodki wypoczynkowe usytuowane na wsi, świadczące często wiele usług rekreacyjno-sportowych (np. korty tenisowe), niejednokrotnie należące do stowarzyszeń agroturystycznych, stąd wniosek, że traktowane były jako gospodarstwa agroturystyczne. Nasuwa się więc wniosek, że w praktyce działalność ta jest zbyt szeroko pojmowana.

Analizując przytoczoną typologię wiejskich gospodarstw turystycznych można dojść do wniosku, że agroturystyka uległa w praktyce swoistego rodzaju ewolucji, polegającej często na oddzieleniu świadczenia usług turystycznych od czynnego gospodarstwa rolnego. Nie jest to jeszcze powód, aby utożsamiać pojęcie agroturystyki z turystyką wiejską, której zakres pojęciowy jest zdecydowanie szerszy. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż właściciele wiejskiej bazy noclegowej coraz częściej przypisują znamię agroturystycznego gospodarstwa, które nie prowadzi działalności rolniczej. Zjawisko to aprobują stowarzyszenia agroturystyczne, które bardzo często zrzeszają tego typu usługodawców promując ich ofertę. Dyskusyjną sprawą jest określanie gospodarstw niełączących działalności turystycznej z rolniczą mianem agroturystycznych.

Poza zaprezentowanym podziałem wiejskich gospodarstw turystycznych ze względu na związek z działalnością rolniczą można wyodrębnić wiele typów z uwzględnieniem kryteriów specjalizacji oraz zakresu oferty świadczonych usług, takich m.in., jak:

- *gospodarstwa dla rodzin z dziećmi,*
- *gospodarstwa dla osób w zaawansowanym wieku,*
- *gospodarstwa dla osób niepełnosprawnych* – gospodarstwa tego typu, w związku z kosztowną i pracochłonną modernizacją obiektów noclegowych i infrastruktury gospodarstwa mającą na celu przystosowanie ich do potrzeb osób niepełnosprawnych, są rzadkością,
- *gospodarstwa z rozbudowaną infrastrukturą sportowo-rekreacyjną* – oferta tego typu powinna być kierowana do osób pragnących aktywnie spędzić czas wolny, a pobyt turystyczny połączyć ze sportem i rekreacją,
- *agroturystyczne gospodarstwa edukacyjne,*
- *gospodarstwa ekoagroturystyczne,*
- *specjalistyczne gospodarstwa agroturystyczne.* Wiele gospodarstw rolnych poza tradycyjną działalnością rolniczą specjalizuje się w wytwarzaniu oryginalnych produktów spożywczych, których jakość, wyjątkowość i niepowtarzalny charakter związane są ze specyficznymi lokalnymi uwarunkowaniami przyrodniczymi oraz wieloletnią tradycją wytwarzania tych produktów. Gospodarstwa takie mogłyby stanowić bardzo atrakcyjną destynację turystyczną dla miłośników serów, win i innych specyficznych trunków, pieczywa czy wędlin wyrabianych według niepowtarzalnych i utajnionych często receptur. Urozmaiceniem takiego pobytu mogłaby być możliwość uczestnictwa w warsztatach związanych z zasadami i sposobami wyrobu tych artykułów, a także możliwość nabycia ich wprost od producenta, co gwarantowałoby ich niepowtarzalną jakość. Innym przykładem tego typu przedsięwzięć mogą być gospodarstwa specjalizujące się w hodowli koni pod siodło, w których wypoczywający turyści mogliby uprawiać swoje hobby pod okiem doświadczonych instruktorów jeździectwa. Przykładem usług oferowanych w tych gospodarstwach mogą być ponadto zajęcia z hipoterapii, jako jednej z bardziej efektywnych i atrakcyjnych dla uczestników metody terapii osób niepełnosprawnych umysłowo.

Zaprezentowana typologia nie jest doskonała. Poszczególne typy trudne są bowiem do wyodrębnienia z uwzględnieniem przyjętego kryterium specjalizacji oraz zakresu oferty świadczonych usług. Jest ona jednak próbą ukazania obecnej struktury wiejskich gospodarstw turystycznych i wyodrębnienia funkcjonujących ich typów ze względu na zakres oferty świadczonych przez nie usług. W miarę upływu czasu i wraz z ewolucją tej formy turystyki z pewnością konieczne będzie uzupełnienie jej o nowe, bardziej innowacyjne typy gospodarstw odwiedzanych przez turystów.

PODSUMOWANIE

Dwudziestoletni okres funkcjonowania agroturystyki jako formy wypoczynku i rekreacji na polskiej wsi i jako pozarolniczej aktywności rolników i ich rodzin upoważnia do stwierdzenia, iż nastąpiła ewolucja jej organizacji, założeń programowych oraz skali, zakresu i jakości oferowanych usług. Dokonujące się zmiany były spowodowane rosnącymi oczekiwaniami i wymaganiami turystów, ale także zdobywanymi z biegiem lat doświadczeniami i umiejętnościami osób świadczących usługi agroturystyczne czy pojawieniem się na wsi nowych podmiotów i ofert wypoczynku na wsi. O ile w początkowych etapach rozwoju agroturystyka stanowiła główny trzon turystyki wiejskiej, często wręcz była z nią utożsamiana, to w ostatnich latach, wraz z rozszerzaniem się ofert wypoczynku na wsi, jej znaczenie w całokształcie szeroko rozumianej turystyki wiejskiej ulega osłabieniu. Nie oznacza to, iż mamy do czynienia z regresem tej formy turystyki. Należy pamiętać, iż oferta agroturystyczna jest kierowana do określonych grup turystów, potrafiących docenić to, co jest istotą wypoczynku w gospodarstwie agroturystycznym, a wzbogacanie i doskonalenie proponowanych ofert będzie dodatkowym argumentem przemawiającym za wyborem agroturystycznego sposobu spędzania wolnego czasu.

PIŚMIENNICTWO

- Alejski W., Biliński J., 2003. Dziedzictwo kulturowe a nowe trendy w popycie i podaży turystycznej. *Problemy Turystyki i Hotelarstwa* z. 2, 11.
- Gaworecki W.W., 2003. *Turystyka*. PWE, Warszawa, 73.
- Idziak W., 2008. Wymyśleć wieś od nowa. *Wioski tematyczne*. Fundacja Wspomagania Wsi, Koszalin, 36.
- Kmita E., Strzembicki L., 1997. *Działalność regionalnych stowarzyszeń turystyki wiejskiej w Polsce (wyniki badań ankietowych)*, [w:] *Determinanty sukcesu w turystyce wiejskiej*. Wyd. CDiEWR o. Kraków, 83.
- Legienis H., 2002. *Baza agroturystyczna w kraju i regionach*. Instytut Turystyki, Warszawa.
- Majewski J., 2009. Tożsamość turystyki wiejskiej – poziomy ogólnokrajowy, regionalny, lokalny, [w:] *Turystyczne funkcje obszarów wiejskich*. Red. naukowa I. Sikorska-Wolak. Wyd. SGGW, Warszawa, 9–20.
- Majewski J., Lane B., 2003. *Turystyka wiejska i rozwój lokalny*. Fundacja Edukacja dla Demokracji, Warszawa, s. 10.
- Perepeczko B., 2004. *Przeszłość i przyszłość turystyki wiejskiej w polskim rozwoju lokalnym*, [w:] *Turystyka w rozwoju lokalnym*. Red. naukowa I. Sikorska-Wolak. Wyd. SGGW, Warszawa.

- Roman M., 2009. Klaster okopski jako przykład inicjatywy społecznej, [w:] Turystyczne funkcje obszarów wiejskich. Red. naukowa I. Sikorska-Wolak. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Staszewska J., 2009. Klaster perspektywą dla przedsiębiorców na polskim rynku turystycznym. Wyd. Difin, Warszawa, 91–94, 100–102.
- Wojciechowska J., 1996. Elementy trwałe i nowe w strukturze organizacyjnej polskiej agroturystyki (także w kontekście doświadczeń europejskich), [w:] Regionalne aspekty agroturystyki w Polsce. Wyd. CDiEwR o. Kraków, 186.
- Wojciechowska J., 2006. Geneza oraz ewolucja turystyki na obszarach wiejskich w Polsce. Folia Turistica nr 17, 113.

EVOLUTION OF AGRITOURISTIC ACTIVITY IN POLAND AND TYPOLOGY OF RURAL TOURISM FARMS

Abstract. The study presents agritourism on a background of contemporary tendencies of tourism development. The author presented the beginning and stages of agritourism development in Poland and marked the features characteristic for all stages. The study presents different types of agritouristic holdings and takes into account especially their connection with agricultural activity. Moreover, the author emphasized directions of agritouristic activity in Poland.

Key words: agritourism, alternative tourism, agritouristic activity, agritouristic association

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 10.09.2010